

ФІЛОСОФІЯ

УДК 141.82 (091):(477)"196/197"

DOI: <https://doi.org/10.17721/sophia.2024.23.15>

Георгій ВДОВИЧЕНКО, д-р філос. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0002-8532-7672

e-mail: georgyvdivyuchenko@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

**КИЇВСЬКА ФІЛОСОФСЬКА ШКОЛА І ДЕСТРУКЦІЯ МАРКСИЗМУ-ЛЕНІНІЗМУ
В КДУ ІМЕНІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА (ДРУГА ПОЛОВИНА 60-Х – 70-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ)**

Вступ. Присвячено Київській філософській школі другої половини ХХ ст., яка представлена передусім її творцями в 60-х роках ХХ ст. – вихованцями філософського факультету КДУ імені Т. Г. Шевченка та співробітниками Інституту філософії АН УРСР на чолі з його директором у 1962–1968 рр., академіком АН УРСР П. Копніним. Наголошено, що саме їй належить головний внесок дофахових підцензурних переоцінки та деєструкції в УРСР марксизму-ленінізму. Протягом 40–80-х років ХХ ст. – від фіналу епохи сталінізму до кінця горбачовської "перебудови" та розпаду СРСР, три покоління діячів цієї школи, насамперед академіки АН УРСР, співробітники згаданого інституту й учні П. Копніна – С. Кримський, М. Попович і М. Гончаренко, як і їхні колеги, як-от А. Єрмоленко, Є. Бистрицький, А. Лой, В. Малахов та С. Пролєєв, критично осмислювали та деєструктували сталінську й інші офіційні парадигми марксизму-ленінізму в наукових працях та курсах лекцій із філософських дисциплін.

Мета статті полягає в розгляді внеску Київської філософської школи – вихованців та викладачів філософського факультету КДУ імені Т. Г. Шевченка, до реформування, критики та деєструкції марксистсько-ленінської філософії у другій половині 60-х – у 70-х роках ХХ ст. у цьому виші, як і у філософських освіті, науці й культурі УРСР на загал.

Методи. Застосовано класичні та сучасні методи як філософського й історико-філософського аналізу, так і низки інших гуманітарних дисциплін. Поруч із основними принципами наукового пізнання – історизму, об'єктивності та системності, було задіяно історичний та логічний загальні методи. Разом із методами біографічного аналізу постає згаданої школи та соціокультурного аналізу розвитку освітньо-наукового і суспільно-політичного життя другої половини ХХ ст. в УРСР і світі використано методи порівняльно-історичного і структурно-функціонального аналізу розвитку української філософської думки того часу.

Результати. На підставі попереднього вивчення цієї теми в публікації Г. Вдовиченка (2023) було класифіковано чотири основні умовні етапи процесу деєструкції та кризи офіційних парадигм марксизму-ленінізму в УРСР у діяльності творців Київської філософської школи другої половини ХХ ст. Уперше системно досліджено два перші з них: 1) початковий, або витоків критичного перегляду сталінського варіанта марксизму-ленінізму (кінець 40-х – 50-ті роки ХХ ст.), 2) становлення системної підцензурної критичної переоцінки цього варіанта та його офіційних наступників у СРСР від хрущовської "відлиги" до початку "застою" (кінець 50-х – середина 60-х років ХХ ст.). У цій статті розпочато вивчення двох фінальних етапів цього процесу, а саме третього, або публічної критики та деєструкції низки офіційних варіантів марксизму-ленінізму філософами-шістдесятниками УРСР (середина 60-х – середина 80-х років ХХ ст.). Установлено, що на нього припав час активного долучення та інтегрування філософських освіти, науки й культури УРСР до європейського і світового постмодерного філософського життя завдяки переважно П. Копніну і київському філософському колу.

Висновки. На основі маловідомих публікацій учасників подій і новітніх проєктів із вітчизняної усної історії філософії уперше системно розкрито внесок трьох перших поколінь Київської філософської школи другої половини ХХ ст. до неомарксистського і постмарксистського деєструктування марксизму-ленінізму за епохи "застою". Установлено, що участь П. Копніна і його колег у міжнародних філософських конгресах 50–70-х років ХХ ст. – від XII ст. у Венеції (1958) до XV ст. у Варні (1973), як і в багатьох інших світових філософських форумах цих двох десятиліть, зумовили плідне осмислення і розроблення ними й Київською філософською школою другої половини ХХ ст. ідей "ревізійністського" неомарксизму. Це тривало в контексті їхніх студій з німецької класичної філософії та модерної європейської філософії загалом під впливом тогочасних "лінгвістичного повороту" та "екзистенціального неогегельянства". Підкреслено, що, спираючись на неомарксистський перегляд сталінізму, творці цієї школи – викладачі філософського факультету КДУ імені Т. Г. Шевченка, передусім його декани в ті роки П. Копнін і В. Шинкарук, вводили новітні стандарти виразно європеїзованого викладання широкого спектра філософських дисциплін, зокрема історії закордонної філософії модерну та постмодерну.

Ключові слова: історія філософії України, Київська філософська школа другої половини ХХ ст., Інститут філософії АН УРСР, Київський державний університет імені Т. Г. Шевченка, усна історія філософії, марксизм-ленінізм, П. Копнін, В. Шинкарук.

Вступ

Провідним суб'єктом процесу інституціалізування української національної філософської традиції за періоду постмодерну була, на наш погляд, Київська філософська школа другої половини ХХ ст. Виникла в кінці 50-х – у 60-х роках минулого віку на заснованому після Другої світової війни філософському факультеті КДУ імені Т. Г. Шевченка та в Інституті філософії АН УРСР, вона виявилась чільним ідейно-організаційним академічно-вишівським центром розвитку вітчизняних філософських освіти, науки й культури за періоду "холодної війни" між Західним та Східним військово-політичними блоками. У її створенні відіграли чільну роль директори

цього інституту, головним чином – академіки АН УРСР П. Копнін (1962–1968) і В. Шинкарук (1968–2001), які послідовно були деканами вказаного факультету в кінці 50-х – до кінця 60-х років ХХ ст., та їхні колеги, переважно випускники цього факультету кінця 40-х – 50-х років ХХ ст. Нащадки знищеного сталінізмом за "Розстріляного Відродження" "філософського фронту" УСРР, зокрема його репресованих діячів – дебординців – "діалектиків", євромарксистів В. Юринця і П. Демчука, засновники Київської філософської школи другої половини ХХ ст. та їхні учні, власне, й ініціювали за епохи хрущовської "відлиги" процес трансформування і деєструкції марксизму-ленінізму, передусім його сталінсь-

© Вдовиченко Георгій, 2024

кої версії, в академічній науці й системі вищої освіти УРСР. Один із авторитетних наукових та громадських суб'єктів українських культуро-, націо- і державотворення від витоків "холодної війни" до відродження незалежної України, ця школа минула, на наш погляд, чотири етапи цього процесу, передусім такі два: 1) початковий, чи витоків критичного перегляду сталінського варіанта марксизму-ленінізму (кінець 40-х – 50-ті роки ХХ ст.), 2) другий чи становлення системного критичного перегляду вказаного варіанта у світлі філософії постмодерну (кінець 50-х – середина 60-х років ХХ ст.).

Уперше системно висвітлюючи їх специфіку в публікації (Вдовиченко, 2023) на матеріалах опублікованого в пострадянський час в Україні значного корпусу монографій та статей діячів Київської філософської школи другої половини ХХ ст., її автор звернув у ній головну увагу на маловивчений масив невідцензурних мемуарів низки поколінь її творців. Безумовна актуальність їх системного осмислення у контексті об'єктивного відтворення історії філософської думки в Україні відповідає не менш актуальній потребі у фаховій реконструкції усебічної картини розвитку цієї думки у ХХ ст. У цій статті продовжено активне задіяння спогадів її засновників С. Кримського, М. Поповича, В. Горського та їхніх колег-однолітків, передусім Є. Головахи і А. Горак, представлених, зокрема, осяжними інтерв'ю у проєкті Т. Чайки. Проте якраз наступні – третя й четверта, умовні генерації їхніх колег – учнів-спадкоємців, як-от: Т. Ящук, А. Лой, В. Табачковський, В. Малахов, Є. Бистрицький, А. Єрмоленко, С. Пролєєв та ін., – досить таки суттєво інформаційно доповнили й тематично урізноманітнили в їхніх інтерв'ю згаданому Студентському товариству "усну історію" створеної ними з 60-х років ХХ ст. цієї школи. Завданням статті є узагальнювальний розгляд внеску чільних діячів усіх цих генерацій згаданої школи до третього з виокремлених нами етапів процесу деструкції марксизму-ленінізму у вищих УРСР власне на прикладі Київського держуніверситету: публічних критики та деструкції цього вчення філософами-шістдесятниками за епохи "застою" (середина 60-х – середина 80-х років ХХ ст.). Вивчення його першого періоду, завершеного в кінці 70-х років ХХ ст. – якраз у переддень збройної агресії СРСР до Афганістану й старту економічної блокади СРСР світовою спільнотою, включає і висвітлення проблеми класифікування поколінь діячів цієї філософської школи та оцінювання, зокрема ними, їхніх місця та ролі в досліджуваному в цій статті процесі.

Мета нашої статті полягає у розгляді внеску Київської філософської школи – вихованців та викладачів філософського факультету КДУ імені Т. Г. Шевченка, до реформування, критики та деструкції марксистсько-ленінської філософії у другій половині 60-х – у 70-х роках ХХ ст. у цьому виші, як і у філософських освіті, науці й культурі УРСР на загал.

Огляд літератури. У центрі уваги є масив проведених Студентським товариством усної історії філософії при Київському національному університеті імені Тараса Шевченка у 2017–2024 рр. інтерв'ю, з яких задіяно видану в реферованому з 2015 р. у базі SCOPUS журналі "Sententiae" його вагому частку. Це насамперед діалоги з відомими представниками другого й третього поколінь творців Київської філософської школи другої половини ХХ ст. та низки їхніх колег (Бистрицький та ін., 2022; Вяткіна та ін., 2020; Головаха та ін., 2017; Єрмоленко та ін., 2022; Лой та ін., 2021; Малахов та ін., 2021; Пролєєв та ін., 2018; Стратій та ін., 2018; Ящук, 2022).

Водночас у статті використано весь комплекс здобутків проєкту з усної історії філософії – "Усні історії філософів" Т. Чайки, передусім оприлюднені у виданні (Крымский, & Чайка, 2012) інтерв'ю С. Кримського та М. Поповича, як і видання (Горский, & Чайка, 2014). У всіх вказаних спогадах та інтерв'ю, наданих і виданих у незалежній Україні, їх автори вдалися до інтерсуб'єктивного відтворення своїх автобіографій переважно в контексті прямого діалогу з товаришами по фаховій філософській спільноті України – вихованцями філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка Т. Чайкою й їхніми юними колегами К. Зборовською, А. Кхелуфі, В. Хомяю та ін. До основного масиву публікацій увійшла низка монографій і інших видань з історії Київської філософської школи другої половини ХХ ст. та КДУ імені Т. Г. Шевченка. Це насамперед написані викладачами і науковцями факультету колективні монографії (Губерський та ін., 2010; Конверський та ін., 2005) і перші мемуарно-наукові розвідки його випускників (Табачковський, 2002; Горак, 2009). У двох перших, підготованих під орудою декана вказаного факультету А. Конверського за участі авторитетних істориків філософії в Україні, багатолітніх професорів цього факультету, – докторів філософських наук І. Бичка й І. Огородника, вперше системно висвітлено всю історію викладання філософії і філософських студій у КДУ імені Т. Г. Шевченка у ХІХ – на початку ХХІ ст.

Як у цих працях, так і в згаданих – теж пострадянських і невідцензурних, науково-мемуарних монографіях В. Табачковського та А. Горак як викладачів філософських дисциплін у цьому виші та найвідоміших читацькому загалу істориків філософії в УРСР другої половини ХХ ст., чимале місце присвячене фаховому розкриттю теми цієї статті. Маючи, як В. Табачковський і А. Горак, багатолітній досвід як викладання філософії у КДУ імені Т. Г. Шевченка, так і наукових досліджень філософської тематики в Інституті філософії АН УРСР з 60-х років ХХ ст., їхні колеги по згаданій школі, передусім В. Лісовий (Лісовий, 2014), звернули у своїх докладних спогадах прискіпльну увагу на здійснюваний за особливо активної участі другого з них за епохи "застою" процес деструкції марксизму-ленінізму в УРСР. Показово, що сам автор цієї статті як представник третього покоління київської родини філософів – випускник, як і його батько, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, та, як і його дід, викладач цього вишу, використав спогади про спілкування з ними ще шкільних і студентських років щодо філософського життя в УРСР і СРСР 60–80-х років ХХ ст. До джерельної бази цієї статті її автор включив і цикл власних наукових статей з історії Київської філософської школи другої половини ХХ ст. і ін. публікацій за це та минуле десятиліття. Це насамперед статті (Vdovychenko, 2020a; Vdovychenko, 2020b; Vdovychenko, 2021a; Vdovychenko, 2021b; Вдовиченко, 2023) і низка матеріалів з підготованої нами до друку монографії "Київська філософська школа другої половини ХХ ст. у голосах пам'яті творців і нащадків".

Методи

Для досягнення мети статті застосовано класичні та сучасні методи як філософського й історико-філософського аналізу, так і низки інших гуманітарних дисциплін. Поруч із основними принципами наукового пізнання: історизму, об'єктивності та системності, було задіяно й історичний та логічний загальні методи. Разом із методами біографічного аналізу постатей згада-

ної школи та соціокультурного аналізу розвитку освітньо-наукового і суспільно-політичного життя другої половини ХХ ст. в УРСР і світі, використано методи порівняльно-історичного і структурно-функціонального аналізу розвитку української філософської думки того часу.

Результати

Комплексне вивчення процесу деструкції і кризи офіційної парадигми марксизму-ленінізму в усіх її політичних видозмінах протягом сімдесяти років існування СРСР актуалізує питання визначення місця і ролі в ньому всіх генерацій філософів УРСР. На особливу увагу заслуговує проблема осмислення самими діячами Київської філософської школи другої половини ХХ ст. статусу свого і своїх колег – учителів, товаришів та учнів по згаданих вище факультету й інституту, як ретрансляторів одне одному досвіду критики та реформування марксизму-ленінізму в теорії та на практиці. На наш погляд, саме "усна історія філософії" дозволяє нам суттєво доповнити прикру прогалину в академічному вивченні цієї проблеми, до якого активно доклався і представник філософської київської династії, професор філософії Київського національного університету імені Тараса Шевченка М. Бойченко. Узагальнюючи у статті (Бойченко, 2015) підсумки вивчення багатьма його колегами "феномену" згаданої школи, він виходив із досвіду як власного багаторічного спілкування з її творцями, так і системного дослідження історії філософської думки УРСР та незалежної України з низки інтерв'ю, статей, монографій, зокрема й її свого батька, відомого учасника згаданої школи, професора І. Бойченка. Зауважуючи, що вже від часу заснування філософського факультету КДУ імені Т. Г. Шевченка (1944) та Інституту філософії АН УРСР (1946) були наявні інституційні і концептуальні підстави створення цієї школи, М. Бойченко класифікував та описав чотири її "філософські покоління". Зазначаючи, що вони тривалий час були пов'язані зі становленням цих університету та інституту і їх поєднує не стільки вік, скільки причетність до певного етапу його розвитку, він визнав за "перше покоління" згаданої школи "перших директорів" Інституту філософії АН УРСР. Власне, саме П. Копнін, за його словами, і сформував її інституційні засади.

Постале в кінці 60-х – у 70-х роках ХХ ст. у контексті цих науково-кадрових заходів П. Копніна "друге філософське покоління" і виявилось, на думку М. Бойченка, "найбільш представницьким" для цієї школи з огляду на наявність у ньому її ж "класиків": В. Шинкарука, М. Поповича, В. Іванова, О. Яценка, М. Злотоїної, В. Куценка, М. Булатова, С. Кримського, В. Горського, А. Колодного та ін. Особливе місце серед них посідають, за його словами, В. Лісовий та Є. Пронюк, як і "близькі до них захисники національної ідеї серед співробітників Інституту". Включаючи до цієї шерехи й І. Бичка, М. Бойченко підкреслив, що ця генерація філософів УРСР, вочевидь, була згуртована довкола світоглядної тематики з деяким антропологічним і культурологічним ухилом. Наступне – третє, "покоління цієї школи", за його словами, вирізняється тим, що, маючи генетичні зв'язки з Інститутом філософії АН УРСР, доклали великих зусиль до поширення базових ідей представленої ними школи до вищих закладів освіти через оновлення навчальних програм уже наявних кафедр філософії та активну участь у створенні нових осередків філософської освіти. Зараховуючи до цієї генерації передусім экс-декана філософського факультету КДУ М. Тарасенка, як і Є. Бистрицького, В. Табачковського, А. Лоя, В. Пазенка, І. Бойченка, М. Михальченка,

А. Єрмоленка та ін., М. Бойченко зазначив, що це – ті дослідники, талант яких розкрився передусім у 80–90-х роках ХХ ст. і ввібрав у себе дух соціальних змін. Однак він досить побіжно окреслив четверте – вже сучасне, покоління цієї школи, постале протягом двох минулих десятиріч, яке визнав за "найменш виразне інституційно". Ця класифікація розглядалась нами у світлі коректив низки учасників тих подій, починаючи від В. Шинкарука.

Пов'язуючи "нові віяння" у філософії після ХХ з'їзду КПРС в Україні" з П. Копніним, В. Шинкарук накреслив у статті (Шинкарук, 1998) коло "молодих на той час філософів Інституту та Київського університету", робота яких відбувалась у річичі його ж "досліджень та філософських ініціатив": М. Попович, Є. Жариков, С. Кримський, І. Бичко, В. Косолапов, П. Йолон, В. Чорноволенко, А. Артюх та ін. На жаль, він оминув мовчанкою постаті своїх учнів у обох цих закладах та не дав класифікації їхніх поколінь, як і автор монографії (Табачковський, 2002). Обстоюючи факт існування та плідної роботи досліджуваної школи, автор цієї її – першої, історії визнав її творців за яскраву плеяду "українських філософів-шістдесятників" і згадав першими П. Копніна та В. Шинкарука. Висвітлюючи далі філософський шлях співучениці та колеги П. Копніна М. Злотоїної та вже представників, за М. Бойченком, "другого покоління": І. Бичка, О. Яценка, В. Іванова, М. Поповича та С. Кримського, – він розкрив внесок і М. Тарасенка як "представника" третьої – "молодшої, генерації українських філософів-шістдесятників". Близькість поглядів В. Шинкарука й насамперед В. Табачковського до наведеної класифікації М. Бойченка знаходить часткове підтвердження і в низці спогадів його старших колег та вчителів: А. Горак, С. Кримського, М. Поповича і В. Горського. Як В. Шинкарук і В. Табачковський, авторка монографії (Горак, 2009) визнала за "початок усього" в постсталінських філософських освіті, науці й культурі УРСР "прихід Копніна" і виокремила цілу плеяду "пташат гнізда Павлова" – його вихованців, "світил української філософії": С. Кримського, М. Поповича, В. Іванова, О. Яценка, В. Чорноволенка, – на чолі з В. Шинкаруком. Вона згадала й "не менш талановиту молодь": А. Лоя, В. Табачковського, П. Йолону й інших як, по суті, третє покоління діячів цієї школи.

Спогади С. Кримського, М. Поповича і В. Горського, власне, засвідчили, на наш погляд, усвідомлення ними себе як належних до "наукової орбіти" П. Копніна в Інституті філософії АН УРСР представників генерації його учнів та ідейних наступників. Висвітлена А. Горак їх щільна студентська злютованість у контексті протистояння офіційній ідеології знайшла прямі підтвердження в їхніх поглядах на себе як сформоване ще на студентських лавах філософського факультету КДУ імені Т. Г. Шевченка коло однодумців. Згадуючи про студентські випуски 1953–1955 рр. – останні роки сталінської епохи, А. Горак, по суті, окреслила осереддя виокремленої М. Бойченком другої генерації діячів цієї школи: М. Попович, С. Кримський, О. Яценко, І. Бичко, В. Іванов, В. Роменець і ін. Важливе місце серед спогадів про генерації діячів Київської філософської школи другої половини ХХ ст. посідають свідчення діячів наступної – за М. Бойченком, "третьої", її генерації, передусім (Малахов та ін., 2021). Чоловік та колега Т. Чайки по Інституту філософії АН УРСР, він класифікував дві умовні – "старшу" і ту, що наслідувала їй, – його власну, "генерації київських філософів того часу". До першої з

них, чи "наших вчителів", він зарахував: В. Шинкарука, М. Поповича, І. Бичка, С. Кримського, В. Горського і їхніх товаришів та колег, – які мали свої "коло спілкування" і "філософські засади", і "досить різноманітні" – "різні філософські інтереси й парадигми мислення". Указуючи у спогадах (Ящук, 2022), як і її колега (Лой та ін., 2021), на провідну роль у становленні вказаних кола та школи П. Копніна та В. Шинкарука, Т. Ящук звернула увагу на "третє покоління" київських мислителів – учасників Студентського наукового товариства КДУ імені Т. Г. Шевченка на чолі з деканом його філософського факультету П. Дишлевим: Є. Бистрицького, А. Єрмоленка, А. Лоя, В. Табачковського, М. Тарасенка та ін.

Високо оцінюючи своїх наставників на філософському факультеті цього вишу в 70-х роках ХХ ст., інші відомі діячі третього покоління, як-от директор Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАНУ А. Єрмоленко та його колега по інституту і викладач цього факультету Є. Бистрицький, звернули у їхніх інтерв'ю (Єрмоленко та ін., 2022; Бистрицький та ін., 2020) увагу на друге покоління Київської філософської школи другої половини ХХ ст., а саме: М. Поповича, І. Бичка, В. Іванова, О. Яценка, Ю. Кушакова й М. Булатова, – та їхнього спільного вчителя В. Шинкарука. Показово, що їхня колега згадала у (Вяткіна та ін., 2022) цю плеяду мислителів, а саме В. Горського, І. Бичка й О. Яценка, як генерацію співучнів її мами по філософському факультету КДУ. Представник четвертого покоління діячів цієї школи навів у своєму інтерв'ю (Пролєєв та ін., 2018) цікаві фахові оцінки двох попередніх генерацій як невеликого "кола людей" зі згаданого інституту, наприклад В. Шинкарука, В. Іванова, С. Кримського, М. Поповича та ін., – згадуючи про Є. Бистрицького й В. Малахова як представників "молодшого покоління". Указуючи на перших із них як на "одне продуктивне філософське покоління" в УРСР – шістдесятників, він наголосив, як і майже всі його згадані вище колеги, що їхній науковий успіх – це "майже виключно заслуга Копніна". Виконаний вище огляд оцінок самими діячами досліджуваної школи місця та ролі в її історії свого й їхніх товаришів по навчанню й роботі, з прийняттям за основу класифікування М. Бойченком як знаним представником четвертого покоління, цих генерацій, надає нам підстави прийняти його. Необхідно зауважити, що формування двох перших із них відбувалось під потужним впливом, зокрема, науковців і викладачів цього інституту та КДУ імені Т. Г. Шевченка – реабілітованих учасників "філософського фронту" УСРР "Розстріляного Відродження", зокрема: М. Юшманова, Д. Острянина, М. Шлепакова, М. Овандера та ін., – плеяда яких була лаконічно узагальнена їхньою вихованкою А. Горак у назві "стара гвардія".

Разом із теж репресованими, як і вони, за епохи сталінізму колегами Я. Блудовим та М. Логвином, вони відіграли значну роль у підготуванні критичного перегляду сталінської версії марксизму-ленінізму в цьому виші і Інституті філософії АН УРСР, зокрема спогадами з історії вітчизняної філософської думки у 20–30-х роках ХХ ст. Якщо перше покоління повоєнного київського філософського кола, насамперед П. Копнін, його заступник по науковій частині на посаді директора Інституту філософії АН УРСР у 1962–1968 рр. М. Гончаренко, як і їхні колеги по інституту М. Злотіна і її чоловік І. Головаха, входили до наукового життя СРСР у контексті розпаду сталінізму, то перше покоління їхніх учнів увійшло до вишівського й академічного філософського життя в УРСР наприкінці цієї епохи. Саме цим двом генераціям Київської філософської школи другої поло-

вини ХХ ст. і судилося стати головним рушієм закладання підвалин постмодерних вітчизняних філософських освіти, науки та культури під час так званого "українізування" квазідержави УРСР за хрущовської "відлиги". Украй важливим їхнім науковим здобутком став вихід у світ у Києві на межі кінця хрущовської "відлиги" та початку "застою" найпершої академічної й українськомовної розвідки з історії вітчизняної філософії (Острянин та ін., 1966), яка на стадії проекту здобулась на низку згадок у філософській та ін. періодиці країн Східного та, що показово, Західного військово-політичних блоків. У цій праці в контексті пілотного в радянській науці відтворення розвитку вітчизняного філософування від України-Русі до УРСР як безперервної національної традиції було доволі критично розглянуто та засуджено сталінський варіант марксистсько-ленінської доктрини, що стало також і підсумком осмислення авторами цього нариса цілого їхнього та їхніх родин життєвого досвіду в тоталітарному СРСР.

Друга половина 50-х – 70-ті роки ХХ ст. стали часом помітного розвитку філософських освіти, науки й культури в УРСР, передусім – саме в КДУ імені Т. Г. Шевченка, зумовленого їх відчутним долученням до міжнародного наукового життя унаслідок дієвої, хоч і позірної, гуманізації зовнішньої політики СРСР за хрущовської "відлиги". На філософському факультеті цього вишу постали кафедри: історії та теорії атеїзму (1959) на чолі з В. Танчером; етики, естетики і логіки (1961) на чолі з В. Кудіним; філософії природничих факультетів (1963), однією з перших очільниць якої була перша доктор філософських наук УРСР Н. Костюк, та ін. Прикметною подією з-поміж численних наукових ініціатив П. Копніна у стінах університету стало проведення в травні 1960 р. Всесоюзного симпозіуму з логіки науки, який виявився яскравим прикладом розвитку творчої взаємодії академічних і вишівських вітчизняних наукових сил, насамперед філософського факультету університету й Інституту філософії АН УРСР. Завдяки П. Копніну між цими двома провідними філософськими інституціями УРСР у 60-х роках ХХ ст. установлюється плідний кадровий зв'язок, головним, але не здійсненим досягненням якого мав бути його проєкт об'єднання цих факультету і інституту в єдиний науково-освітній комплекс із метою спільного ведення як науково-дослідницької, так і викладацької роботи.

Викладачі філософського факультету в ці роки зробили чималий – підцензурний, проте важливий, як на ті часи, внесок до поширення комплексу знань з історії світової філософії модерну і постмодерну. Його вкрай яскравим прикладом стала діяльність співробітника з 1961 р. кафедри філософії історичного та діалектичного матеріалізму філософського факультету КДУ І. Бичка, запрошеного на цю роботу очільником цієї кафедри П. Копніним. Як автор курсу лекцій "Теорія пізнання", він доручив І. Бичкові ведення семінарських занять з нього, причому з наступного року останній, уже після переходу П. Копніна на посаду директора Інституту філософії АН УРСР, починає викладати цей курс у повному обсязі. Водночас від 1961 р. І. Бичко та М. Попович спільно викладали на п'ятому курсі цього факультету курс лекцій із критики сучасної буржуазної філософії, у якому перший із них читав розділ із філософії екзистенціалізму й психоаналізу, а другий – розділ із позитивістської філософії. Саме з 60-х років ХХ ст. викладачі кафедр історії та теорії атеїзму, етики та естетики й інших уперше в системі вищої освіти України – уже післясталінського періоду, розпочали сис-

темне дослідження здобутків українських і світових етичної та естетичної думок і релігієзнавства. На 60-ті роки ХХ ст. припав початок виходу в світ у КДУ імені Т. Г. Шевченка республіканських міжвідомчих наукових збірників із широкого, як на тоді в СРСР, кола філософських дисциплін, наприклад "Питання наукового атеїзму" (1963) і "Етика та естетика" (1965), одним із найпопулярніших з яких став заснований невдовзі збірник "Проблеми філософії" (1968). Висвітлюючи в них як маловідомі здобутки, так і призабуті традиції західноєвропейської та світової гуманітаристики, викладачі КДУ й їхні колеги з вишів України та АН УРСР торкнулися на їх сторінках і багатостраждальної історії інституціалізації вітчизняної національної філософської традиції у першій половині ХХ ст. – за епохи сталінізму.

Блискучим взірцем синтезу вивчення цієї проблематики з енциклопедичним за масштабністю розглядом історії філософської думки світу від античності до постмодерну є науковий доробок І. Бичка. Він відомий, зокрема, як автор майже сорока біографічних і інших статей-гасел до майже всіх томів зведеного проекту за редакцією академіка АН УРСР М. Бажана – першого республіканського в СРСР такого видання "Українська Радянська Енциклопедія: в 17 тт." (1959–1965). У 1960–1965 рр. він висвітлював у ній для учнів, фахівців, масового українськомовного читача долі й наукові звершення невідомих широкому загалові класиків філософії, зокрема: Л. Валли, Вольтера, П. Гольбаха, В. Джемса, Р. Луллія, Ш. Монтеск'є, Ч. Пірса, Б. Рассела, Д. Сант'яні, Р. Селларса, А. Лавджоя, А. Уайтхеда та ін. В опублікованому вже видавництвом АН УРСР "Наукова думка" "Філософському словнику" (1974) І. Бичко вмістив майже сорок статей з історії і теорії світової філософії XIX–XX ст., як-от: "Гегельянство", "Кантіанство", "Неореалізм", "Неофрейдизм", "Ніцшеанство", "Практична філософія" та ін. Автор цієї статті, тоді студент Київського національного університету імені Тараса Шевченка першої половини 90-х років ХХ ст., мав нагоду спілкування з І. Бичком як автором курсу історії закордонної філософії і спецкурсу "Етнонаціональний аспект філософських учень". Показово, що його усні спогади під час лекцій про діяльність київського філософського кола в 60–70-х роках ХХ ст. прямо засвідчують активну й плідну участь як самого І. Бичка, так і його колег-однолітків, передусім С. Кримського, М. Поповича та В. Горського, під орудою П. Копніна і В. Шинкарука, в освітньому процесі у вишах УРСР та академічному філософському житті, а також і їх активний вихід тоді ж на західноєвропейську і, власне, світову наукову арену.

Вагомим аспектом десталінізування і часткової підцензурної демократизації гуманітаристики СРСР, зокрема такого її центрального складника, як академічно-вишівське філософське життя, постала на тоді офіційна взаємодія радянських наукових і освітніх інституцій із закордонними – переважно у країнах так званого "соціалістичного табору" і водночас "третього" та "капіталістичного" "світів". Висвітлюючи в низці статей, як (Vdovychenko, 2021b), колізії цього інтернаціонального "співробітництва – протистояння", ми зауважили прикре забуття нашими колегами-сучасниками такого вельми цікавого й малодослідженого його аспекту, як висвітлення і критичний розгляд творцями Київської філософської школи другої половини ХХ ст. їхнього унікального на тоді цього власного міжнародного досвіду. На думку багатьох представників другого та третього поколінь її діячів, вказаний досвід, передусім здобутий головно П. Копніним та М. Гончаренком у середині 60–70-х років

ХХ ст. й вельми цікаво відображений у низці їхніх та їхніх колег монографій, як-от (Копнін, & Передерий, 1964; Гончаренко, & Копнін, 1965; Гончаренко, 1967), був винятково важливим для значного пришвидчення та якісного зростання процесу деструкції та кризи марксистсько-ленінської філософії в УРСР. Ці вчені як перші стипендіати України від ЮНЕСКО та делегати, разом із В. Шинкаруком, Л. Сохань й іншими їхніми колегами, делегації СРСР на найавторитетніші тогочасні міжнародні наукові учти – від Міжнародних філософських конгресів до низки інтернаціональних конгресів з естетики, соціології, логіки, методології і філософії науки, історії науки, – як і гегелівських та ін., відіграли унікальну роль у ознайомленні студентської молоді, вчених і викладачів, масової читацької та слухацької аудиторії УРСР з їхнім вельми актуальним і винятково цензурованим радянською владою досвідом розгортання соціокультурного і наукового поступу постмодерну від країн Західної Європи до Північної Америки та від країн Південної Америки до Австралії та Океанії.

Протягом середини 60-х – у 70-х роках ХХ ст. завдяки як Товариству "Знання" УРСР, так і видавництву АН УРСР "Наукова думка", побачили світ – переважно українською мовою, нотатки про наукові відрядження на міжнародні філософські симпозиуми чільних співробітників Інституту філософії АН УРСР, переважно – його директора П. Копніна та його заступника з наукової роботи на цій посаді М. Гончаренка. У них використано тексти їхніх доповідей, видані у збірниках матеріалів закордонних з'їздів і конгресів англійською, німецькою й іншими мовами та найширший спектр їхніх вражень від вміщених там само, але ж не опублікованих у СРСР, виступів їхніх іноземних колег, як і досвіду їх перебування у країнах "третього" та "вільного" "світів", наприклад Мексиці, як і Австрії, ФРН, Франції, Канаді й США. Чималий фаховий досвід П. Копніна був предметом збагачений участю у низці Міжнародних філософських конгресів із філософії, як: XII у Венеції (1958), XIII у Мексиці (1963), XIV у Відні (1968) та XV у Варні (1973), як і в міжнародних гегелівських конгресах – V у Зальцбурзі (1964) та VIII в Берліні (1970), інших подібних конгресах, зокрема V з естетики у Амстердамі (1964) та IV з логіки, методології й філософії науки у Бухаресті (1971). Значно менш відомим є теж доволі представницький досвід його колеги та однопумця М. Гончаренка, чи не найяскравішим прикладом якого постало описане в (Гончаренко, 1967) майже піврічне відрядження її автора в 1964–1965 рр. до Великої Британії, Канади та США для "ознайомлення із зарубіжною естетикою і соціологією", як і "з постановкою науково-дослідної роботи в цій галузі". Водночас він був активним учасником низки міжнародних конгресів з естетики, як-от: V в Амстердамі (1964), VI в Упсалі (1968), VIII у Дармштадті (1976), та соціології, зокрема VIII в Торонто (1974), і взяв участь у 1972 р. у прикметній подорожі "невеликої спеціалізованої групи" туристів з СРСР до Австралії та Океанії.

Не менш показовим став і міжнародний фаховий досвід В. Шинкарука як наступника П. Копніна на посаді директора згаданого інституту, а перед цим – і декана філософського факультету КДУ імені Т. Г. Шевченка, як-от його участь у присвяченому 150-річчю народження К. Маркса симпозиумі "Маркс і сучасна наукова думка" під егідою ЮНЕСКО в Парижі (1968), а також у XIV Міжнародному філософському конгресі у Відні (1968) та VII Міжнародному гегелівському конгресі в Парижі (1969). Формування фахового досвіду світового рівня як цих чільних діячів київського філософського

кола 60–70-х років ХХ ст., так і низки їхніх колег, насамперед С. Кримського, М. Поповича, В. Горського, В. Передерія та Л. Сохань, припало на час розпаду "гонитви озброєнь" і "холодної війни" загалом між Східним та Західним військово-політичними блоками. Спадання між СРСР та США, як і всіма їхніми країнами-сателітами, з 1946 р. сумнозвісної "залізної завіси", що впала лиш із розпадом СРСР у 1991 р., супроводжувалось наростанням світових антивоєнного й правозахисного рухів з огляду й на ухвалення Генеральною асамблеєю ООН в 1948 р. "Загальної декларації прав людини". Незважаючи на підписання згодом – у 1975 р., Гельсінкської декларації, протягом 50–80-х років ХХ ст. у Європі та на багатьох континентах тривало військово-дипломатичне та ідеологічне протистояння двох згаданих блоків, яке не раз, як під час Карибської кризи 1962 р., ставило цілий світ перед загрозою його цілковитого знищення. За цих умов на багатьох, зокрема й філософських, міжнародних наукових майданчиках активізувалось світоглядне протистояння україн численних напрямів, течій і шкіл постмодерної філософії "вільного світу" тоталітарній ідеологічній експансії СРСР. Його прикметними сторінками були яскраво відображені в згаданих працях П. Копніна та В. Гончаренка їхні дискусії на згаданих форумах з широкою палітрою опонентів: від неотомістів, "спіритуалістів з Індії", феноменологів та екзистенціалістів до прагматистів і неопозитивістів, включно з "ревізіоністами" марксизму.

У полі їхньої уваги як пильних дослідників та знавців західноєвропейської та світової філософії Постмодерну в ті десятиліття був і славетний тогочасний "лінгвістичний поворот" у континентальній філософії, що був переходом від класичної парадигми філософії свідомості до критики метафізики суб'єкта, у якій альтернативою картезіанського *сogito* стає саме мова, зокрема тексти і досвід особистого спілкування з одним із його провісників Г.-Г. Гадамером та його учнями. Як учасник згаданого конгресу в Мехіко (1963), П. Копнін був слухачем і ймовірним учасником обговорень доповідей на ньому всесвітньовідомих розробників філософської антропології, як-от виступів "Предмет філософської антропології" її співторця Г. Плеснера та "Антропологічна основа досвіду істини" Г. Йонаса. Чимале враження на П. Копніна і М. Гончаренка як на цьому конгресі, так і на наступних форумах, як-от згаданому V Міжнародному гегелівському конгресі в Зальцбурзі (1964), справили виступи чільних представників французького екзистенціалізму Ж. Іпполіта й Г. Марселя, перший із яких дав "екзистенціалістську інтерпретацію Гегеля", яка, за їхніми словами, перетворює автора "Феноменології духу" на "Сартра свого часу" (Гончаренко, & Копнін, 1965). Окремою – вельми цікавою, сторінкою стосунків П. Копніна і його колег, передусім М. Гончаренка, з їхніми тогочасними ідейними опонентами і водночас "попутниками", було не раз змальоване ними їхнє спілкування, зокрема – в США, як із членами Товариства за вивчення діалектичного матеріалізму в США, наприклад Д. Соммервілом, так і з їхніми гострими критиками, як-от Ю. Бохеньські та Д. Л. Клайном. Це знайомство очільників та творців Київської філософської школи другої половини ХХ ст. зі світовою постмодерною філософією в 60–70-х роках ХХ ст. тривало в контексті їх незворотного ідейно-світоглядного еволюціонування від засад офіційного радянського марксистсько-ленінського вчення до європейського неомарксизму-"ревізіонізму" та постмарксизму в його розмаїтих відтінках. Показово, що їхні колеги та однодумці, наприклад І. Бичко як ав-

тор вміщених у виданні (Ярошовець, 2006) і монографії (Конверський та ін., 2005) уривків мемуарів про ці події, трохи відкривають нам загадкове "підцензурне дно" особистих позицій лідерів київського філософського кола П. Копніна і В. Шинкарука.

Прикметна роль першого з них у запровадженні вкладання у вищих УРСР логіки і методології науки, як і його значний внесок в інтегрування логіки з природничо-науковим знанням, поєднувалась у нього з "інтересом до кантівської (а може, і неокантіанської) тематики" і "навіть до інтуїтивістсько-іраціоналістичної сфери": "Остання ж праця Копніна київського періоду "Введення в марксистську гносеологію" (Київ, 1968), написана за мотивами курсу теорії пізнання, що його Копнін читав студентам-філософам до 1962 р., "вписує" центральну гносеологічну категорію істини в екзистенційний (у дусі Гайдеггера і К'єркегора) контекст "краси" і "свободи" (Конверський та ін., 2005, с. 239). На перетині цих векторів наукового пошуку П. Копніна постав 1965 року ініційований ним "науковий маніфест Київської філософської школи" – "київська" філософська колективна монографія "Логіка наукового дослідження". Вона побачила світ на початку епохи "застою" після зняття з посади генерального секретаря ЦК КПРС М. Хрущова в 1964 р. на Жовтневому пленумі ЦК КПРС. Прихід же в 1965 р. на посаду декана філософського факультету КДУ імені Т. Г. Шевченка В. Шинкарука, з його, на думку авторів цієї ж праці, "потужною філософсько-антропологічною позицією", яскраво засвідченою в його монографії "Логіка, діалектика і теорія пізнання Гегеля" (1964), ініціював постанови уже в 1968 р. другого "етапу розвитку" цієї Київської філософської школи, "специфіка" якого виявлена й у її програмній монографії "Людина – світ людини" (1977). Засновки цієї позиції закладалися у нього в роки навчання в університеті: "До антропологічної тематики Київської філософської школи Шинкарук долучається ідеями докторської дисертації "Логіка, діалектика і теорія пізнання Гегеля", у якій робить наголос на "Феноменології духа" і "Філософії права" (а не на "Науці логіки"), що виводить дослідження на філософську освіту, культури, виховання, на проблему людини як самосущого буття; тим самим Шинкарук пов'язує уявлення про буття з особливостями людського існування, унаслідок чого філософія постає як своєрідна феноменологія людського буття" (Конверський та ін., 2005, с. 240). Показово, що і П. Копнін, і В. Шинкарук виходили із системного переосмислення досвіду творців німецької класичної філософії, а саме активно популяризованих ними у КДУ імені Т. Г. Шевченка постатей та творчості І. Канта та Г. Гегеля.

Це відбувалось у світлі явища "радикальної екзистенціалізації" гегельянства, що тривало тоді у філософській думці Франції і всієї Західної Європи на тлі його, за словами автора праці (Табачковський, 2002; с. 65) "тріумфу" не в останню чергу завдяки студіям провідного французького гегелізнавця Ж. Іпполіта.

Численні анонімні наклепи на П. Копніна і В. Шинкарука до ЦК КПУ кінця 60-х років ХХ ст., основний зміст яких, за спогадами другого з них у статті (Шинкарук, 1998), зводився до тлумачення їх "ревізіоністської лінії Копніна – Шинкарука" як відверто "ворожої" марксизму-ленінізму, висвітлюють відчутний вплив на їхні ідейно-світоглядні позиції настанов як Франкфуртської школи, так і "групи "Практис" зі СФРЮ та їхніх численних апологетів-неомарксистів. Зауважуючи, що кожен, хто починав спілкуватися з П. Копніним, бачив у ньому "борця з "канонізацією" марксистської філософії" з ме-

тою зробити її "активною учасницею світового інтелектуального діалогу", його учень на філософському факультеті КДУ імені Т. Г. Шевченка В. Табачковський протиставив дієво ініційовану ним з кінця 50-х років ХХ ст. у цьому ж виші "атмосферу постійних інтелектуальних змагань" сталінській "вахханалії спрощенства" у викладанні філософії в УРСР. Його колега Т. Ящук відзначила в інтерв'ю (Ящук, 2022), що саме П. Копнін "на хвилі десталінізації" і надав "продуману програму оновлення радянської марксистської філософії", втілену її автором, зокрема, у прочитаному їй у цьому університеті на початку 60-х років ХХ ст. курсі "Теорія пізнання". А. Лой – учень П. Копніна й В. Шинкарука в 1966–1971 рр., а згодом – їхній колега по Інституту філософії АН УРСР, солідаризувався із високою оцінкою Т. Ящука внеску В. Шинкарука та М. Булатова до створення тогочасної атмосфери панування в філософії УРСР "ейфорії щодо німецької класики". Накреслюючи натхненні портрети своїх учителів – "кантианця" П. Копніна та "гегельянця" В. Шинкарука, перший із яких ігнорував сучасний йому марксизм і відродив актуальність терміна "гносеологія", А. Лой зазначив, що остання у П. Копніна була "певним симбіозом раннього марксизму, Гегеля, Канта, точніше, навіть кантианства, а також критичного раціоналізму Поппера" (Лой та ін., 2021, с. 167). Не менш чітко він засвідчив відкритість і В. Шинкарука до досвіду світової філософії, зокрема як наукового керівника першої в УРСР дисертації з феноменології Є. Гуссерля Є. Причепія.

Дискусія і висновки

У другій половині 60-х років ХХ ст. у філософських освіті, науці та культурі в УРСР відбулося уже раніше почате їх політизоване комунікування зі світовою філософією, що здобулося як на неофіційні дискусії у самому київському філософському колі, так і на суперечливі оцінки в суспільній думці української діаспори, передусім у Північній Америці. Чимало її шанованих авторитетів, як-от член Головної управи Організації оборони чотирьох свобод України, голова Асоціації діячів української культури в США, випускник філософського факультету Львівського університету і автор студій з історії "християнського екзистенціалізму" і неотомізму М. Кушнір, наголошували, що час після Карибської кризи 1962 р. засвідчив "дипломатичну гру" між СРСР та США, у якій "Москві потрібне перемир'я у холодній війні". На противагу їм чимала частка культурних і громадських діячів української діаспори, як видавець та редактор місячника "Нові дні" в Торонто П. Волиняк у (Волиняк, 1965, с. 17–26), який мав три зустрічі з М. Гончаренком у 1965 р. у Канаді, визнавали, що загалом у СРСР після війни сталися "поважні зміни" й збереження "муру" між народом в УРСР і еміграцією є шкідливим. Водночас цікавим прикладом у фаховому філософському середовищі УРСР палких дискусій між прибічниками постмарксизму і неомарксизму, що тривали в ті десятиліття, стала змальована в спогадах їх активного учасника (Лісовий, 2014) "суперечка логіків і діалектиків" в Інституті філософії АН УРСР між ним як "прихильником аналітичної філософії" і М. Булатовим як прибічником "творчого розвитку діалектичного підходу" всупереч офіційному діалектичному матеріалізму як "примітивізації діалектики". Вона виявилась, на нашу думку, одним із виразних симптомів занепаду авторитету офіційної філософської доктрини СРСР перед обличчям нео- та постмарксистських ідей, як і провіщенням незворотних – кардинальних, змін у філософських освіті, науці та культурі УРСР уже невдовзі – в другій половині 80-х років ХХ ст.

Учасники проектів з усної історії філософії Т. Чайки та Студентського товариства – діячі другої і третьої генерацій Київської філософської школи другої половини ХХ ст., не раз засвідчили роль наукових та педагогічних ініціатив П. Копніна й В. Шинкарука в реформованні філософського життя УРСР та визначенні власних – активних і новаторських, позицій у ньому. Від здійснюваного ними за підцензурних умов "відновлення і розвитку гуманістичного змісту філософії К. Маркса", яка, на влучну гадку авторів праці (Конверський та ін., 2005), була "спотворена і звільгаризована в душі ленінсько-сталінського принципу партійності" саме задля "освячення і консервації російсько-радянського, більшовицько-тоталітарного суспільства", всі ці учні П. Копніна й В. Шинкарука йшли до "розгортання "веселкового" розмаїття конкретних позицій і поворотів думки" як виразно неомарксистського ревізійнізму та, по суті, постмарксизму. Важливе місце у фахових реконструкціях власних життєвих і наукових шляхів цих науковців, наприклад В. Табачковського, Т. Ящука, А. Лоя та В. Малахова, посідає плюралістичний – невідцензурний, розгляд власного, їхніх співучнів і педагогів доволі критичного ставлення до марксизму-ленізму та їхнього спільного внеску до трансформування його теорії і практики в академічній науці і в науково-педагогічній роботі у вишах УРСР. Розпочаті в СРСР державним відзначенням 100-річчя з дня народження В. Леніна в 1970 р., "застійні" 70-ті роки ХХ ст. несли із собою докладно описану на основі архівів у статті (Шеремета, 2013) кризу поступу філософських освіти, науки і культури СРСР та УРСР з огляду на автократичну внутрішню політику режиму Л. Брежнєва. Арешти співробітників цього інституту В. Лісового й Є. Пронюка в 1972 р. – році відзначення Україною на міжнародному рівні 150-річчя народження Г. Сковороди, вивели на кін світової наукової і суспільної думки постать В. Лісового як найвідомішого, поряд із П. Копніним та В. Шинкаруком, філософа УРСР – уже як мислителя-дисидента. Саме його образ виявився у 70–80-х роках ХХ ст. найпізнаванішим у світі обличчям фахового філософа з УРСР – опонента радянської влади та в'язня сумління, який став одним із символів кінцевих кризи та деструкції марксизму-ленізму в незалежній Україні.

Список використаних джерел

- Бистрицький, Є., Хома, В., Мірошник, К., & Сімороз, О. (2020). Знати і бути. *Sententiae*, 39(2), 213–225. <https://doi.org/10.31649/sent39.02.213>
- Бойченко, М. (2015). Наукові школи в сучасній вітчизняній філософії: у світлі зміни філософських поколінь. *Філософська думка*, 3, 46–61.
- Вдовиченко, Г. (2023). Київська філософська школа другої половини ХХ століття і витоки кризи марксизму-ленізму у вишах УРСР: Досвід Київського державного університету (кінець 40-х – середина 60-х років ХХ століття). *Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*, 2(22), 68–76. <https://doi.org/10.17721/sophia.2023.22.14>
- Волиняк, П. (1965). Про Коротича і навколо Коротича. *Нові дні*, 16(184), 17–26. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/15870/file.pdf>
- Вяткіна, Н., Кхелуфі, А., Мірошник, К., & Рева, Н. (2020). "Збережене і втрачене". Спроба спогадів on-line. *Sententiae*, 39(2), 226–240. <https://doi.org/10.31649/sent39.02.226>
- Головаха, Є., Зборовська, К., Кхелуфі, А., Хома, В. (2017). Суб'єктивний погляд на українську філософію. *Sententiae*, 36(1), 173–214. <https://doi.org/10.22240/sent36.01.173>
- Гончаренко, М. (1967). *Дорогами західного світу*. Наукова думка.
- Гончаренко, М., & Копнін, П. (1965). *За марксистські принципи в естетиці (Міжнародні естетичні конгреси 1964 року)*. Товариство "Знання" Української РСР.
- Горак, А. (2009). *Сорок сороков*. Стилоз.
- Горський, В. С., & Чайка Т. А. (2014). *Я прожил счастливую жизнь (Цикл інтерв'ю Т. А. Чайки)*. Издательский дом Дмитрия Бургао.

- Губерський, Л., Конверський, А., & Бичко, І. (2010). *Гене́за філософських студій у Київському університеті* (2-ге вид.). ВПЦ "Київський університет".
- Єрмоленко, А., Хома, В., Давиденко, І., & Мірошник, К. (2022). Німецька філософія в українському контексті (70–80-ті роки ХХ ст.). *Sententiae*, 41(1), 141–162. <https://doi.org/10.31649/sent41.01.141>
- Конверський, А. Є., Бичко, І. В., & Огородник, І. В. (2005). *Філософська думка у Київському університеті: Історія і сучасність*. Центр навчальної літератури.
- Копнин, П., & Передерий, В. (1964). *О чём говорят философы мира. Заметки участников XIII Международного конгресса философов в Мексике*. Наукова думка.
- Крымский, С. Б., & Чайка, Т. А. (2012). *Сергей Крымский: Наш разговор длиною в жизнь (Цикл интервью Т. А. Чайки)*. Издательский дом Дмитрия Бурого.
- Лісовий, В. (2014). *Спогади. Поезії* (Н. Вельбовець, В. Лісова, & Л. Туровець-Лісова, Упоряд.). Смолоскип.
- Лой, А., Давиденко, І., Мірошник, К., & Попіль, Д. (2021). Розум за "залізною завісою": Українська філософія часів пізнього СРСР та світова наука. *Sententiae*, 40(2), 161–183. <https://doi.org/10.31649/sent40.02.161>
- Малахов, В., Сімороз, О., Дмитренко, С., & Зайченко, Є. (2021). Етика в дослідницьких практиках 60–80-х років. *Sententiae*, 40(3), 162–179. <https://doi.org/10.31649/sent40.03.162>
- Острианин, Д. Х., Евдокименко, В. Ю., Гончаренко, М. В., Ємельяненко, Г. Г., Коваль, П. Д., Назаренко, І. Д., & М. С. Шлепаков (Ред.). (1966). Нарис історії філософії на Україні. *Наукова думка*. https://shron1.chtyvo.org.ua/Ostrianyan_Danylo/Narys_istorii_filosofii_na_Ukraini.pdf
- Пролєв, С., Зборовська, К., Мироненко, Р., Костенко, О., & Шульга, М. (2018). Філософія як школа життя за часів тоталітаризму. *Sententiae*, 37(2), 186–205. <https://doi.org/10.22240/sent37.02.186>
- Стратій, Я., Зборовська, К., Зінченко, Г., & Дмитренко, С. (2018). Українська філософія на зламі епох. *Sententiae*, 37(1), 183–217. <https://doi.org/10.22240/sent37.01.183>
- Табачковський, В. (2002). *У пошуках невтраченого часу (Нариси про творчу спадщину українських філософів-шістдесятників)*. Парпан.
- Шеремета, О. (2013). Радянські дослідження філософської думки України: Ідеологічний та адміністративний контекст дослідницьких стратегій. *Філософська думка*, 1, 90–102.
- Шинкарук, В. (1998). "Хрущовська відлига" і нові тенденції в дослідженнях Інституту філософії АН України в 1960-х роках. *Філософська думка*, 4–6, 5–22.
- Ярошовець, І. В. (Ред.). (2006). *І. В. Бичко – "український Сартр"*. Знання України.
- Яцук, Т. (2022). Радянська соціальна філософія: Вихід за межі історичного матеріалізму. *Sententiae*, 41(3), 186–196. <https://doi.org/10.31649/sent41.03.186>
- Vdovychenko, H. (2020a). Personal dimensions of the kyiv philosophical school and its images through the voices of memory. *Future Human Image*, 14, 90–101. <https://doi.org/10.29202/fhi/14/11>
- Vdovychenko, H. (2020b). Socio-political image of the kyiv philosophical school: From internal resistance to open attitude. *Ukrainian Policymaker*, 7, 83–96. <https://doi.org/10.29202/up/7/10>
- Vdovychenko, H. (2021a). Kyiv philosophical school and human rights. National-cultural movement in the Ukrainian SSR: Scientific and Public Dialogue and Interaction. *Ukrainian Policymaker*, 8, 127–143. <https://doi.org/10.29202/up/8/14>
- Vdovychenko, H. (2021b). Kyiv philosophical school as a partner of international scientific life during the cold war: The experience of dialogue in geopolitical confrontation. *Future Human Image*, 15, 122–135. <https://doi.org/10.29202/fhi/15/11>
- References**
- Boichenko, M. (2015) Fate of scientific schools in modern Ukrainian philosophy: In the light of change of philosophic generations. *Filosofska dumka*, 3, 46–61 [in Ukrainian].
- Bystrytsky, Y., Khoma, V., Myroshnyk, K., & Simoroz, O. (2020). To know and to be. *Sententiae*, 39(2), 213–225 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31649/sent39.02.213>
- Golovakha, Y., Zborovska, X., Khelufi, A., & Khoma, V. (2017). Subjective view of Ukrainian philosophy. *Sententiae*, 36(1), 173–214 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.22240/sent36.01.173>
- Honcharenko, M. (1967). *By the ways of the western world*. Naukova dumka [in Ukrainian].
- Honcharenko, M., & Kopnin, P. (1965). *For marxist principles in aesthetics (International aesthetic congresses of 1964)*. "Znannya" Society of the Ukrainian SSR [in Ukrainian].
- Horak, H. (2009). *Forty forties*. Stylos [in Russian].
- Horskyi, V., & Chaika, T. (2014). *I lived a happy life (T. A. Chayka interview cycle)*. Publishing House of D. Byrago [in Russian].
- Huberskyi, L. V., Konverskyi, A. E., & Bychko, I. V. (2010). *The genesis of philosophical studies at Kyiv University* (2nd ed.). PPC "Kyiv University" [in Ukrainian].
- Konverskyi, A., Bychko, I., & Ohorodnyk, I. (2005). *Philosophical thought at Kyiv University: History and modernity*. Center for educational literature [in Ukrainian].
- Kopnin, P., & Perederiy, V. (1964). *What do the world's philosophers talking about? Notes of the participants of the XIII international congress of philosophers in Mexico*. Naukova dumka [in Russian].
- Krymskyi, S., & Chaika, T. (2012). *Serhey Krymskyi: Our conversation as long as life itself (T. A. Chayka interview cycle)*. Publishing House of D. Byrago [in Russian].
- Lisovyi, V. (2014). *Memories. Poems* (N. Velbovets, V. Lisova, & L. Turovets-Lisova, Eds.). Smoloskyp [in Ukrainian].
- Loy, A., Davidenko, I., Myroshnyk, K., & Popil, D. (2021). The Mind behind the "iron curtain": Ukrainian philosophy of the late USSR and world science. *Sententiae*, 40(2), 161–183 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31649/sent40.02.161>
- Malakhov, V., Dmytrenko, S., Zaichenko, E., & Simoroz, O. (2022). Ethics in research practices of the 60s–80s. *Sententiae*, 40(3), 162–179 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31649/sent40.03.162>
- Ostryanin, D. X., Evdokimenko, V. Yu., Goncharenko, M. V., Emelyanenko, G. G., Koval, P. D., Nazarenko, I. D., & M. S. Shlepakov (Eds.). (1966). *Essay on the history of philosophy in Ukraine*. Naukova dumka [in Ukrainian]. https://shron1.chtyvo.org.ua/Ostrianyan_Danylo/Narys_istorii_filosofii_na_Ukraini.pdf
- Prolyev, S., Zborovska, X., Mironenko, R., Kostenko, O., & Shulha, M. (2018). Philosophy as a school of life at the time of totalitarianism. *Sententiae*, 37(2), 186–205 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.22240/sent37.02.186>
- Sheremeta, O. (2013). Soviet investigations of the philosophic thought of Ukraine: Ideological and administrative context of research strategies. *Filosofska dumka*, 1, 90–102 [in Ukrainian].
- Shynkaruk, V. (1998). "Khrushchev thaw" and new trends in research of the Institute of philosophy of the Academy of sciences of Ukraine in the 1960s. *Filosofska dumka*, 4–6, 5–22 [in Ukrainian].
- Stratii, Y., Zborovska, X., Zinchenko, G., & Dmytrenko, S. (2018). Ukrainian philosophy on the fracture of epoch. *Sententiae*, 37(1), 183–218 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.22240/sent37.01.183>
- Tabachkovskiy, V. (2002). *In search of non-wasted time (Essays on the creative heritage of the ukrainian philosophers of the sixties)*. Parapan [in Ukrainian].
- Vdovychenko, H. (2020a). Personal dimensions of the Kyiv philosophical school and its images through the voices of memory. *Future Human Image*, 14, 90–101. <https://doi.org/10.29202/fhi/14/11>
- Vdovychenko, H. (2020b). Socio-political image of the Kyiv philosophical school: From internal resistance to open attitude. *Ukrainian Policymaker*, 7, 83–96. <https://doi.org/10.29202/up/7/10>
- Vdovychenko, H. (2021a). Kyiv philosophical school and human rights. National-cultural movement in the Ukrainian SSR: Scientific and public dialogue and interaction. *Ukrainian Policymaker*, 8, 127–143. <https://doi.org/10.29202/up/8/14>
- Vdovychenko, H. (2021b). Kyiv philosophical school as a partner of international scientific life during the cold war: The experience of dialogue in geopolitical confrontation. *Future Human Image*, 15, 122–135. <https://doi.org/10.29202/fhi/15/11>
- Vdovychenko, H. (2023). Kyiv philosophical school and the origins of the crisis of Marxism-Leninism in higher education of the Ukrainian SSR: The experience of Kyiv State University (late 1940s – mid 1960s). *Sophia. Human and Religious Studies Bulletin*, 2(22), 68–76 [in Ukrainian].
- Viatkina, N., Kkhelufi, A., Myroshnyk, K., & Reva, N. (2020). "The saved and the lost". Attempt to recall on-line. *Sententiae*, 39(2), 226–240 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31649/sent39.02.226>
- Wolyniak, P. (1965). About Korotych and around Korotych. *New days*, 16(184), 12–17 [in Ukrainian]. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/15870/file.pdf>
- Yaroshovets, V. (Ed.). (2006). *I. V. Bychko is a "Ukrainian Sartre"*. Znanna Ukrainy [in Ukrainian].
- Yashchuk, T., & Khoma, V. (2022). Soviet social philosophy: Escape from the frame of historical materialism. *Sententiae*, 41(3), 186–196 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31649/sent41.03.186>
- Yermolenko, A., Khoma, V., Davidenko, I., & Myroshnyk, K. (2022). German philosophy in the Ukrainian context (70s–80s of the 20th century). *Sententiae*, 41(1), 141–162 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31649/sent41.01.141>

Отримано редакцією журналу / Received: 10.04.24
 Прорецензовано / Revised: 24.04.24
 Схвалено до друку / Accepted: 21.05.24

Heorhii VDOVYCHENKO, DSc (Philos), Assoc. Prof.
ORCID ID: 0000-0002-8532-7672
e-mail: georgyvdyvychenko@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

KYIV PHILOSOPHICAL SCHOOL AND THE DESTRUCTION OF MARXISM-LENINISM AT T. G. SHEVCHENKO KYIV STATE UNIVERSITY (SECOND HALF OF THE 1960S – 1970S)

Background. *Kyiv philosophical school of the second half of the 20th century was presented, first of all, by its creators in the 1960s, namely graduates of the Faculty of Philosophy of the said university and employees of the Institute of Philosophy of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, headed by its director in 1962–1968, Academician of this Academy of Sciences P. Kopnin. It was under his leadership this school began and made a major contribution to the professional but censored reevaluation and destruction of Marxism-Leninism in the Ukrainian SSR. Throughout the 1940s – 1980s, namely since the end of Stalinism to the end of Gorbachev's "perestroika" and the collapse of the USSR, three generations of the creators of this school critically rethought and deconstructed the Stalinist and other official paradigms of Marxism-Leninism. This problem in their scholarly works and courses of lectures on philosophical subjects was solved mainly by P. Kopnin's students and apologists, his colleagues at the institute and academicians of the said Academy S. Krymskyi, M. Popovych and M. Honcharenko, as well as their colleagues and students, for example A. Yermolenko, Y. Bystrycky, A. Loy, V. Malakhov and S. Proleiev.*

The purpose of our article is to assess the contribution of the Kyiv philosophical school, namely graduates and professors of the Faculty of Philosophy of Taras Shevchenko Kyiv State University to the destruction of Marxist-Leninist philosophy both in the said university and in philosophical education, science and culture of the Ukrainian SSR since the second half of the 1960s till the end of the 1970s.

Methods. *To study this problem, classical and modern methods of both philosophical and historical and philosophical analysis and other humanities were used. In addition to such principles of scientific knowledge as historicism, objectivity and consistency, the author also used historical and logical general methods. Together with the method of biographical analysis of the figures of the said school and the method of sociocultural analysis of the educational, scientific and socio-political processes in the second half of the 20th century in the Ukrainian SSR and the world, methods of comparative historical and structural and functional analysis of the Ukrainian philosophical progress of that time were also used.*

Results. *Four main conditional stages of the process of destruction and crisis of the official paradigms of Marxism-Leninism in the Ukrainian SSR, carried out by the creators of the Kyiv philosophical school of the second half of the 20th century, are classified in our preliminary study of this topic in (Vdovychenko, 2023). In that article we systematically examined the first two of these stages for the first time: 1) the initial stage or origins of the critical revision of Stalin's version of Marxism-Leninism (late 1940s – 1950s); 2) the second stage or emergence of a systematic censored critical reassessment of this version and its official successors in the USSR from the Khrushchev "thaw" to the beginning of the "stagnation" (late 1950s – mid 1960s). This article begins the study of the two final stages of this process, namely the third one or the period of public criticism and destruction of a number of official versions of Marxism-Leninism by the sixties philosophers of the Ukrainian SSR (mid-1960s – mid-1980s). It was established that this period was the time of active involvement and, in fact, real integration of philosophical education, science and culture of the Ukrainian SSR into the European and world Postmodern philosophical process, thanks mainly to P. Kopnin and the entire Kyiv philosophical circle.*

Conclusions. *On the basis of rare publications by the participants of the events and the newest projects from the Ukrainian oral history of philosophy, the contribution of the three first generations of the Kyiv philosophical school of the second half of the 20th century to the neo-Marxist and already post-Marxist destruction of Marxism-Leninism during the era of "stagnation" has been systematically revealed for the first time. It was established, that the participation of P. Kopnin and a number of his colleagues from the Ukrainian SSR both in the World Philosophical Congresses since the late 1950s till the mid-1970s, primarily from the XII one in Venice (1958) to the XV in Varna (1973), as well as in many others international forums of these decades, led to serious ideological shifts in Ukrainian philosophy. This Europeanization of it led to a fruitful considering and elaboration by the Kyiv philosophical circle of that time ideas of neo-Marxist revisionism in the context of studies on German classical philosophy and modern European philosophy under the influence of the contemporary "linguistic turn" and "existential neo-Hegelianism". Relying on the neo-Marxist reassessment of Stalinism, the creators of the mentioned school, professors of the Faculty of Philosophy of T. G. Shevchenko Kyiv State University, first of all P. Kopnin and V. Shynkaruk, as it deans, introduced the newest standards of really Europeanized learning of a wide range of philosophical disciplines, in particular the history of foreign Modern and Postmodern philosophy.*

Keywords: *History of philosophy of Ukraine, Kyiv philosophical school of the second half of the 20th century, the Institute of Philosophy of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, Taras Shevchenko Kyiv State University, Oral History of Philosophy, Marxism-Leninism, P. Kopnin, V. Shynkaruk.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.